

کتابشناسی‌ها

مقدمه‌ای بر شناخت و تدوین

• ایرج صبا^۱

امروزه کاوش و بهره‌گیری از اطلاعات برای تداوم حیات انسان، به صورت امری ضروری درآمده است. به عبارت دیگر پیشرفت فردا، منوط به جستجو و استفاده از داده‌ها و اطلاعات امروز است. اطلاعات عصر حاضر برخلاف دهه‌های پیشین محدود به کتاب، نشریه و یا سایر شکل‌های مختلف منابع چاپی نیست بلکه در شکل‌ها و قالب‌های الکترونیکی گوناگون (مانند: دیسک‌های فشرده پایگاه‌های اطلاعاتی، وب جهانی و نظایر آن) ثبت، نگهداری و توزیع می‌شود. ایجاد امکانات دستیابی به اطلاعات جهت استفاده و باز تولید آن، هدف اصلی تولیدکنندگان و تدوین‌گران کتابشناسی است.

امروزه دوگونه تعریف از کتابشناسی در منابع علمی مشاهده می‌گردد:

الف. کتابشناسی، معمولاً به سیاهه‌ای از آثار چه به صورت کامل و چه به شکل گزینشی اطلاق می‌شود که بر مبنای اصول و شاخص‌های شناخته شده مانند: نویسنده، موضوع، مکان انتشار یا ناشر، گردآوری و براساس یکی از آنها سازماندهی می‌شود.

ب. کتابشناسی، توصیف نظام‌یافته‌ای از کتب و تاریخ آنها است که غالباً از آن به عنوان «کتابشناسی تاریخی» یاد می‌شود. در این گونه توصیف خواننده می‌تواند با مطالبی پیرامون نویسنده، شرایط چاپ و نشر، ویرایش‌های مختلف کتاب‌ها و سایر موارد مربوط به آثار آشنا شود.

کارکردهای کتابشناسی. کتابشناسی‌ها از منابع سودمند اطلاعاتی می‌باشند که متأسفانه در کشور ما نه از سوی کتابداران و نه از طرف گروه‌های مختلف دانشجویی، استادان و پژوهشگران چندان مورد توجه قرار نمی‌گیرند. بدون شک یکی از عوامل عدم استفاده از این منابع توسط گروه‌های نامبرده به ویژه دانشجویان، عدم رغبت و انگیزه آنان نسبت به مطالعه و بررسی جدی منابع علمی است که این مشکل ریشه در نظام

امروزه کاوش و بهره‌گیری از اطلاعات برای تداوم حیات انسان، به صورت امری ضروری درآمده است. به عبارت دیگر پیشرفت فردا، منوط به جستجو و استفاده از داده‌ها و اطلاعات امروز است. اطلاعات عصر حاضر برخلاف دهه‌های پیشین محدود به کتاب، نشریه و یا سایر شکل‌های مختلف منابع چاپی نیست بلکه در شکل‌ها و قالب‌های الکترونیکی گوناگون (مانند: دیسک‌های فشرده پایگاه‌های اطلاعاتی، وب جهانی و نظایر آن) ثبت، نگهداری و توزیع می‌شود. ایجاد امکانات دستیابی به اطلاعات جهت استفاده و باز تولید آن، هدف اصلی تولیدکنندگان و تدوین‌گران کتابشناسی است.

کتابشناسی‌ها یکی از منابع ارزشمند حفظ و اشاعه اطلاعات به‌شمار می‌روند. در بخش نخستین نوشته حاضر، این مبحث به‌طور مختصر برای خوانندگان معرفی می‌شود. آن‌گاه ضمن ارائه «دستورالعمل تدوین کتابشناسی‌ها» که از سوی انجمن کتابداران آمریکا انتشار یافته است، به معرفی و بررسی چند کتابشناسی می‌پردازیم.

در منابع علمی تعاریف گوناگونی برای کتابشناسی آمده است. براساس نوشته کتاب «نظریه و تاریخ کتابشناسی» (اشنایدر^۲، ۱۹۳۱، ص ۱۴) این اصطلاح در فرانسه قرن هجده به‌عنوان «نوشتن درباره کتاب‌ها» تعریف گردیده است، در حالی که در همان قرن کتابشناس برجسته آلمان بنام «ابرت آ» کتابشناسی را «به‌مفهوم گسترده آن یعنی علمی که با تولیدات ادبی

ایجاد امکانات دستیابی به اطلاعات جهت استفاده و باز تولید آن، هدف اصلی تولیدکنندگان و تدوین‌گران کتابشناسی است

با توجه به کثرت منابع
اطلاعاتی و تولید و
انتشار روزافزون آنها،
کتابشناسی‌ها بویژه
کتابشناسی‌های گزارمانی^۹
و تحلیلی^{۱۰} می‌توانند
گلچینی از منابع علمی و
فنی استاندارد و سودمند
را در هر زمینه برای
علاقمندان آن فراهم آورند

آموزشی دارد. عامل مهم دیگر در این زمینه چگونگی تدریس کتابشناسی در گروه‌های آموزشی کتابداری و اطلاع‌رسانی است که غالباً در سطح نظری و بدون مراجعه به منابع ارزشمند کتابشناسی برگزار می‌شود. برای کتابشناسی‌ها می‌توان کارکردهای زیر را در نظر گرفت:

۴. استفاده از کتابشناسی در انتخاب منابع اطلاعاتی. با توجه به کثرت منابع اطلاعاتی و تولید و انتشار روزافزون آنها، کتابشناسی‌ها بویژه کتابشناسی‌های گزارمانی^۹ و تحلیلی^{۱۰} می‌توانند گلچینی از منابع علمی و فنی استاندارد و سودمند را در هر زمینه برای علاق‌مندان آن فراهم آورند. به‌علاوه کتابداران از اینگونه کتابشناسی‌ها برای گزینش و تهیه منابع جدید و مفید بهره می‌گیرند.

۱. کتابشناسی به منزله ابزاری برای جستجوی منابع اطلاعاتی. کاوش منابع اطلاعاتی بی‌شماری که توسط ناشران بخش دولتی و خصوصی دنیا که به‌صورت چاپی انتشار می‌یابند و مخصوصاً آن دسته از منابع و پایگاه‌های اطلاعاتی الکترونیکی که به وب جهانی راه می‌یابند، صرفاً از طریق کتابشناسی‌ها و «وب‌شناسی‌ها»^{۱۱} ممکن می‌گردد.

۵. استفاده از کتابشناسی توسط پژوهشگران برای آگاهی از پیشینه تحقیقات موردنظر. بدون مطالعه و بررسی تحقیقات پیشین، اقدام برای انجام تحقیقات جدید معمولاً امری غیرعقلایی و غیرمعارف می‌باشد، زیرا در این صورت ممکن است کار پژوهشی جدید، تکرار کار پژوهشگران گذشته باشد و فقط سبب هدر رفتن بودجه و امکانات گردد. مراجعه به کتابشناسی‌ها و نیز پایگاه‌های اطلاعاتی مربوط به زمینه تحقیق اولاً به پژوهشگر اطمینان می‌دهد که موضوع انتخاب شده کاملاً جدید بوده و سابقه تحقیق در گذشته داشته است؛ ثانیاً می‌تواند با آشنایی نسبت به بخش‌های کار شده موضوع در گذشته، انرژی و انگیزه بیشتری را برای انجام بخش‌های جدید زمینه تحقیق در پژوهشگر فراهم آورد.

۲. استفاده از کتابشناسی برای کنترل منابع اطلاعاتی. در عصر حاضر استناد به اطلاعات سایر منابع در آثار نویسندگان و پژوهشگران، امری عادی و مرسوم است. به بیان دیگر هرگونه نوشتاری بی‌نیاز از مراجعه به آثار دیگران نیست. کتابشناسی‌ها نقش عمده‌ای در کنترل و کسب اطمینان از صحت و سقم اطلاعات بدست آمده دارند.

۳. استفاده از کتابشناسی برای مکان‌یابی منابع اطلاعاتی. جستجوی منابع اطلاعاتی غالباً نیازمند مکان‌یابی آنهاست. بسیاری از منابع علمی و فنی فقط در مجموعه برخی کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی یافت می‌شود و آگاهی به مراکز نگهداری اینگونه آثار

مراجعه به کتابشناسی‌ها به جز دستیابی به اطلاعات کتابشناختی آثار، گاهی می‌تواند به‌منزله راهنمایی در انتخاب موضوع‌ها نیز باشد

کتابشناسی‌ها از منابع
سودمند اطلاعاتی
می‌باشند که متأسفانه
در کشور ما نه از سوی
کتابداران و نه از طرف
گروه‌های مختلف
دانشجویی، استادان و
پژوهشگران چندان مورد
توجه قرار نمی‌گیرند

۲-۱. موضوع باید مطابق با طرح کلی منابع
کتابشناختی قابل دسترس باشد، کتابشناسی‌های مشابه
در صورت موجود بودن باید بررسی شده و سهم خاص
کتابشناسی در دست تدوین، به‌روشنی بیان گردد.

۳-۱. موضوع باید در عنوان کتابشناسی بصورت
روشن آمده و در ابتدای نوشتار مشخص شود.
۲. دامنه
۱-۲. دامنه کار باید تعیین شود.
۲-۲. اثر با توجه به مرزبندی ذکر شده در کتابشناسی
از نظر (زمان، مکان، رسانه، زبان، کیفیت، مخاطبان و
...) باید کامل باشد.

۳-۲. فرم منابع (در صورت متنوع بودن آنها) باید
مشخص شده و تعریفی از هر یک به‌طور مناسب ارائه
شود.

۳. روش‌شناسی

۱-۳. منابع مورد استفاده در تدوین کتابشناسی باید
معرفی گردیده و روش گردآوری توضیح داده شود.
۲-۳. گردآورنده باید تمام واحدهای کتابشناختی قابل
دسترس را در کار خود لحاظ نماید. واحد کتابشناختی،
هویت یک کتابشناسی را تشکیل می‌دهد (اعم از
کتاب، مقاله، مجله، گزارش، دستنوشته، ضبط صدا و
ضبط ویدیویی، صفحه وب و یا تمام سایت وب، برنامه
کامپیوتری و یا برون‌داد کامپیوتری، فیلم، نمودار و ...).
تمام منابع بررسی شده توسط گردآورنده باید مشخص
شود.

۴. سازماندهی

۱-۴. اصول سازماندهی
۱-۱-۴. سازماندهی مطالب باید با موضوع و
مخاطبان موردنظر سازگار باشد.
۲-۱-۴. سازماندهی اصلی باید به‌گونه‌ای باشد که
استفاده از کتابشناسی را حداقل با بهره‌گیری از یک
مسیر بدون مراجعه به نمایه ممکن سازد.

۶. بهره‌گیری از کتابشناسی‌های رده‌ای^{۱۱} توسط
پژوهشگران و بویژه دانشجویان برای دستیابی به
زمینه‌های موضوعی عام و خاص. مراجعه به کتابشناسی‌ها
به جز دستیابی به اطلاعات کتابشناختی آثار، گاهی
می‌تواند به‌منزله راهنمایی در انتخاب موضوع‌ها نیز باشد.
در کتابشناسی‌هایی که بصورت رده‌ای تنظیم می‌گردد
ساختار سلسله مراتبی موضوع‌ها، خواننده یا کاربر را با
بخش‌های موضوعی عام و خاص در یک رشته آشنا
می‌سازد و نیز او را به مراجعه به سایر موضوع‌ها در
رشته‌های مرتبط راهنمایی می‌کند (به‌عنوان مثال در
این مورد می‌توان به‌نمایه موضوعی «کتابشناسی ملی
ایران» و یا اصطلاحنامه موجود در سایت وب یونسکو
اشاره کرد).

۷. کتابشناسی به‌منزله ابزاری برای آگاهی از
میزان پژوهش‌های انجام یافته ملی و بین‌المللی. امروزه
تعداد تحقیقات انجام یافته و یا در حال انجام یک کشور
در حوزه‌های موضوعی گوناگون، یکی از شاخص‌های
اصلی و مهم برای پی‌بردن به میزان توسعه و پیشرفت
آن کشور است.

دستورالعمل انجمن کتابداران آمریکا برای تدوین کتابشناسی

در سال ۲۰۰۱، بخش مجموعه‌سازی و ارزیابی «انجمن
خدمات کاربران و مرجع»^{۱۲} وابسته به «انجمن کتابداران
آمریکا»^{۱۳} به دنبال پیشرفت‌های فناوری و با در نظر
گرفتن توزیع گسترده کتابشناسی‌ها یا وب‌شناسی‌ها از
طریق شبکه جهانی و نیز تدوین اصولی روشن و دقیق
برای تهیه کتابشناسی (بدون در نظر گرفتن فرم آن)،
دستورالعمل زیر را تهیه کرد:

۱. هدف

۱-۱. کتابشناسی باید بتواند نیاز و ضرورت تدوین
آن را توجیه نماید.

کتابشناسی باید دارای اطلاعات کافی جهت شناسایی آسان واحد کتابشناختی با توجه به هدف کتابشناسی و نیازهای استفاده‌کنندگان مورد نظر باشد

سازماندهی اصلی باید به‌گونه‌ای باشد که استفاده از کتابشناسی را حداقل با بهره‌گیری از یک مسیر بدون مراجعه به نمایه ممکن سازد

- بود. ۳-۱-۴. در صورت امکان راه‌های دسترسی کافی (به اطلاعات) باید در نظر گرفته شود؛ راه‌های دسترسی شامل سازماندهی معنادار مطالب و نمایه‌های قابل دستیابی برای آنها می‌باشد.
- ۴-۱-۴. طرح کتابشناسی رده‌ای باید منطقی بوده و استفاده‌کنندگان بتوانند به آسانی به فهم آن نایل آیند.
- ۵-۱-۴. کتابشناسی‌هایی که از طریق شبکه جهانی انتشار می‌یابند باید از ویژگی‌های شناخته‌شده کاوش و سایر اصول دقیق مربوط به طراحی و حجم فایل بهره گیرند.
- ۲-۴. اجزای سازنده ضروری
- ۱-۲-۴. کتابشناسی باید دارای یادداشت‌هایی مبنی بر دامنه و هدف اثر باشد.
- ۲-۲-۴. نحوه استفاده از کتابشناسی باید توضیح داده شود.
- ۳-۲-۴. کتابشناسی باید دارای کلید تمام اختصارات استفاده شده باشد.
- ۴-۲-۴. باید فهرست مطالب و نمایه یا نمایه‌هایی تهیه شود. در مورد نشر الکترونیکی علاوه بر بخش‌های مذکور، لازم است مطالبی در زمینه جستجو با موتورهای خاص کاوش ارائه شود.
- ۵-۲-۴. نمایه‌ها باید به اندازه کافی به جزئیات پردازند تا بتوانند سطوح قابل قبول از جامعیت و مانعیت^{۱۴} را ارائه دهند و اصطلاح‌شناسی نمایه‌ها نیز باید با موضوع و استفاده‌کنندگان مورد نظر سازگار باشد.
- ۱-۵-۲-۴. ارجاعات باید متناسب با هدف‌های ارجاع معمولی باشد.
- ۲-۵-۲-۴. در صورت نیاز برای تکمیل دستیابی به مطالب باید چندین نمایه تهیه گردد.
- ۳-۴. ویژگی‌های مطلوب
- ۱-۳-۴. نشان دادن نسخ واحدهای کتابشناختی در صورتی که به آسانی قابل دسترس نباشند، مفید خواهد
- ۲-۳-۴. در کتابشناسی‌های الکترونیکی (در صورت دستیابی به متن کامل و برخورداری از حق مؤلف) باید بین کتابشناسی و متن کامل پیوند برقرار گردد.
۵. گزارمان‌ها^{۱۵} / یادداشت‌ها
- ۱-۵. گزارمان‌ها یا یادداشت‌ها باید براساس یکی از سطوح زیر تهیه شود:
- ۱-۱-۵. یادداشت‌های تمام‌نما^{۱۶} در صورتی که دلیل گنجاندن یک عنوان روشن نباشد، مورد استفاده قرار می‌گیرد. استفاده از آن به کتابشناسی‌هایی محدود شود که در حوزه تحت پوشش خودشان، به جامعیت^{۱۷} نزدیک می‌شوند.
- ۲-۱-۵. یادداشت‌های توصیفی^{۱۸} باید در مورد محتوای منابع، اطلاعات کافی ارائه نمایند تا استفاده‌کنندگان بتوانند نسبت به مراجعه یا عدم مراجعه به متن اصلی تصمیم بگیرند. کتابشناسی‌هایی که به صورت گزارمانی تهیه می‌شوند. باید دارای یادداشت‌هایی حداقل در این سطح باشند.
- ۳-۱-۵. ارزیابی‌های نقادانه باید دقیق بوده و توسط شخصی آشنا به حوزه مورد بحث نوشته شود. این گونه نوشته‌ها باید ارزش یک عنوان را در ارتباط با سایر آثار آن حوزه مورد سنجش قرار دهد.
- ۲-۵. گزارمان‌ها یا یادداشت‌ها باید کوتاه^{۱۹}، جامع و در سطحی تهیه شود که متناسب با جامعه استفاده‌کنندگان باشد. اگر نویسنده برای تهیه یادداشت از منبع دیگری کمک بگیرد، لازم است آن منبع به‌تناسب معرفی شود.
۶. شکل کتابشناختی
- ۱-۶. کتابشناسی باید دارای اطلاعات کافی جهت شناسایی آسان واحد کتابشناختی با توجه به هدف کتابشناسی و نیازهای استفاده‌کنندگان مورد نظر باشد.
- ۲-۶. شکل کتابشناختی باید از یک استاندارد شناخته شده تبعیت کند؛ مثالی از این استانداردها در

کتابشناسی‌های انتشار یافته چه به صورت چاپی و چه در شکل الکترونیکی، باید به صورت صحیح تبلیغ گردیده و متناسب با نوع آن توزیع شود؛ مثلاً در کتابشناسی ملی معرفی شوند

«شیوه‌نامه^{۲۰} شیکاگو»، «شیوه‌نامه زبان^{۲۱} مدرن آمریکا» و «شیوه‌نامه انجمن روانشناسان آمریکا^{۲۲}» آمده است اما فقط به آنها محدود نمی‌شود.

۳-۶. از شکل کتابشناختی یکسان باید تبعیت شود.

۷. به‌هنگام بودن^{۲۳}

۱-۷. کتابشناسی‌های گذشته‌نگر باید فاصله زمانی مربوط به بسته‌شدن کتابشناسی و انتشار آن را به‌حداقل کاهش دهند. مطالب ارائه شده در مقدمه باید روشن نمایند که کتابشناسی در چه مرحله‌ای بسته شده است.

۲-۷. کتابشناسی‌هایی که با هدف کتابشناسی‌های جاری منتشر می‌شوند باید تا حد ممکن بلافاصله پس از چاپ واحدهای لیست شده کتابشناختی انتشار یابند.

۸. درستی (اطلاعات)

۱-۸. استنادها باید صحیح و عاری از غلط چاپی باشد.

۲-۸. اطلاعات ارائه شده در گزارمان‌ها و سایر بخش‌های کتابشناسی، باید کاملاً دقیق و از نظر دستوری صحیح باشند.

۳-۸. باید امکان اصلاح اطلاعات پس از انتشار در نظر گرفته شود.

۹. شکل اثر

۱-۹. شکل اثر و طرح حروف چاپی باید واضح و مناسب باشد.

۲-۹. جلد کتابشناسی باید نسبت به استفاده پیش‌بینی شده مقاوم باشد.

۳-۹. کتابشناسی باید به‌گونه‌ای طراحی شود که قیمت آن متناسب با امکانات استفاده‌کنندگان بالقوه باشد، بدون اینکه ویژگی‌های مهم مربوط به سهولت استفاده از آن نادیده گرفته شود.

۱۰. ادغام (درهم‌کرد)

۱-۱۰. ادغام کتابشناسی‌های در حال تکوین^{۲۴} پیشنهاد می‌شود.

۱۱. توزیع

۱-۱۱. کتابشناسی‌های انتشار یافته چه به صورت چاپی و چه در شکل الکترونیکی، باید به صورت صحیح تبلیغ گردیده و متناسب با نوع آن توزیع شود؛ مثلاً در کتابشناسی ملی معرفی شوند (راهنمایی‌هایی برای تهیه کتابشناسی^{۲۵}، ۲۰۰۸).

نگاهی به چند کتابشناسی

شهبایی، هوشنگ. کتابشناسی مطالعات ایرانی. به‌کوشش رویا ابراهیمی. تهران: امیرکبیر، ۱۳۸۶، ۵۵۶ص، شابک: ۹۶۴-۴۳۲-۴۴۳-۹

پژوهشگران در زمینه مطالعات ایرانی آثار ارزشمندی را پیش از انتشار این کتاب از نظر گذرانده‌اند که کتاب «فهرست مقالات فارسی» استاد ارجمند جناب آقای ایرج افشار از بارزش‌ترین این آثار به‌شمار می‌رود. پژوهش درباره ایران و ایرانی موضوعی بس گسترده، ظریف و حساس است که اگر با دقت، حوصله و ژرف‌اندیشی انجام نشود؛ حاصل کار چندان مطلوب و سودمند نخواهد بود.

کتاب «کتابشناسی مطالعات ایرانی» که توسط آقای

در کتابشناسی حاضر، خواننده می‌تواند با آثار محققان خارجی و نیز آن‌دسته از ایرانیانی که در مورد این کشور پژوهش انجام داده‌اند، آشنا گردد

که مثلاً دربارهٔ آثار معرفی شده فارسی مربوط به شهر تهران فقط چهار عنوان کتاب معرفی شده است لیکن در این زمینه منابع بی‌شمار دیگری به‌ویژه بعد از انقلاب اسلامی ایران انتشار یافته است، که هیچ اطلاعاتی از آنها در این مجموعه ثبت نشده است.

۶. در مواردی با وجود نام نویسنده خارجی در اطلاعات کتابشناختی، آن کتاب با نام مترجم معرفی گردیده است (مانند مدخل ۲۸).

۷. ارجاعات در نمایه اشخاص ناقص می‌باشد؛ مثلاً نام Jondthan Derrick که در نمایه اشخاص آمده است به تعدادی از آثار نامبرده (از جمله مدخل ۲۶۸) ارجاع نمی‌دهد.

۸. چون اکثر آثار ارائه‌شده در این کتابشناسی، به زبان‌های خارجی می‌باشند، لذا شایسته این بود که گردآورنده و یا ویراستار محترم، فهرست مندرجات و نیز مقدمه‌ای را به زبان انگلیسی تهیه می‌کردند. همچنین ترجمه انگلیسی موضوع‌های ارائه‌شده همراه با موضوع‌های فارسی در بخش‌های مختلف کتاب آورده می‌شد تا پژوهشگران خارجی نیز بتوانند از محتوای این کتاب (به‌ویژه در کتابخانه‌ها و مراکز تحقیقاتی خارج از ایران) بهره‌گیرند.

۹. در مقدمه کتاب فرم منابع مورد استفاده، کتاب و مقاله ذکر شده است؛ در صورتی که علاوه بر کتاب و مقالات، گزارش‌های تحقیقاتی و روزنامه را نیز دربرمی‌گیرد.

۱۰. متن اصلی برخی از منابع معرفی شده (مانند مدخل ۲۲۷۴) به زبان فارسی بوده و صرفاً مشخصات نویسنده، عنوان و ناشر به لاتین دگرنویسی شده است و گردآورنده دلیلی برای این کار ذکر نکرده است.

۱۱. سازماندهی موضوعی کتابشناسی دارای اشکال می‌باشد چنانکه «تاریخ روشنفکری»، «زبان»، «قانون» و ادبیات به‌عنوان زیرمجموعه‌های موضوع «تغذیه» ذکر

دکتر هوشنگ شهایی گردآوری و از سوی انتشارات امیرکبیر انتشار یافته است، یکی از جدیدترین آثار در این زمینه است. در کتابشناسی حاضر، خواننده می‌تواند با آثار محققان خارجی و نیز آن‌دسته از ایرانیانی که در مورد این کشور پژوهش انجام داده‌اند، آشنا گردد. منابع ارائه‌شده به‌روال موضوعی سازماندهی شده‌اند. خواننده با مراجعه به فهرست مطالب کتاب به منابع موضوعی دست می‌یابد و در صورتی که هدف، بازیابی آثار پژوهشگر خاص باشد استفاده از نمایه اشخاص برای او مفید خواهد بود:

با بررسی کتاب، نکات زیر قابل ذکر می‌باشد:

۱. ویراستار محترم در مقدمه مختصر و کوتاهی که برای کتاب نوشته است، دوره تاریخی مطالعات ایرانی منابع گردآوری شده را مشخص نکرده‌اند. نکته دیگر این که منابع تا چه سالی مورد بررسی قرار گرفته است.

۲. تنظیم موضوعی منابع که در فهرست مطالب ابتدای کتاب آمده است، خالی از اشکال نیست. مثلاً «کلیات» بعنوان زیرمجموعه‌ای از کتابشناسی‌ها در نظر گرفته شده است، در صورتی که مبحث کتابشناسی بایستی به‌طور جدا و مستقل از کلیات ارائه می‌شد.

۳. اطلاعات کتابشناختی بعضی از آثار ناقص است (مانند مدخل ۱۲).

۴. تنظیم آثار در داخل موضوع‌های ارائه‌شده براساس الفبای نام فامیل نویسندگان صورت گرفته است (و گاهی خلاف این نظم کار شده است). در این گونه موارد بهتر است نام و نام فامیل به‌صورت معکوس درج شود تا خواننده بتواند به‌سهولت به منابع مورد نیاز خویش دسترسی پیدا کند. همچنین نام فامیل همسر در مورد نویسندگان زن برخلاف اصول مدون و شناخته شده بدون هیچ‌گونه علامت‌گذاری بعنوان پسوندی به نام اصلی اضافه شده است (مانند مدخل‌های ۲۷۹ و ۲۸۰).
۵. منابع ارائه‌شده کامل و جامع نمی‌باشند؛ به‌طوری

چون اکثر آثار ارائه شده در این کتابشناسی، به زبان‌های خارجی می‌باشند، لذا شایسته این بود که گردآورنده و یا ویراستار محترم، فهرست مندرجات و نیز مقدمه‌ای را به زبان انگلیسی تهیه می‌کردند

شده‌اند (به‌نگرید به صفحه ۱۲ فهرست).

۱۲. معرفی بسیاری از آثار هنر ایرانی مانند معماری، خوشنویسی و تذهیب و... فراموش گردیده است.

۱۳. بعضی از مدخل‌ها (مانند مدخل ۳۳۶۵) فقط به اشاره‌هایی کلی در مورد آثار بسنده کرده‌اند. به‌عنوان مثال زیرمدخل فوق یادداشتی مبنی بر ارجاع به‌عنوان کلی نشریه خاص آمده است، ولی اطلاعات دیگر مانند نویسنده و عنوان مقالات ارائه نشده است.

۱۴. برخی از اطلاعات منابع ارائه شده بی‌ارتباط با موضوع تحقیق (مطالعات ایرانی) است؛ مثلاً مدخل (۲۸۱۷) صرفاً یک واژه‌نامه انگلیسی به فارسی است و در زمینه حقوق و تجارت تألیف گردیده است.

۱۵. کتابشناسی فاقد نمایه الفبایی منابعی است که اطلاعات از آنها گرفته شده است. همچنین نمایه الفبایی موضوع‌ها نیز برای این اثر طراحی نگردیده است.

در پایان ضمن ارج نهادن به کار تدوین‌گر محترم آقای دکتر شهبابی، از ناشر و نیز ویراستار کتاب تقاضا می‌شود که در انتشار کتابشناسی‌های آینده، دقت لازم را به‌عمل آورند.

کرباسی، محمدعلی. کتابشناسی آسیب‌های اجتماعی: طلاق. تهران: امیرکبیر، ۱۳۸۶، ص ۶۶۶، ج ۲. شابک ۹۶۴۰۰۱۰۶۲-۶

اطلاعات منابع غیرکتابی غالباً متفاوت از مطالب کتاب است؛ مجلات و روزنامه‌ها از جمله این منابع می‌باشند. در این‌گونه منابع معمولاً توجه خواننده به نکات ریز مربوط به موضوع تحقیق می‌باشد و می‌کوشد شواهدی را دال بر اهمیت و چگونگی مسئله مورد سؤال خویش بیابد و ابعاد و وجوه مختلف آنها را نسبت به عوامل اثرگذار مورد بررسی و مطالعه قرار دهد.

«کتابشناسی آسیب‌های اجتماعی: طلاق» مجموعه‌ای از اطلاعات موجود در کتاب‌ها، مجلات، روزنامه‌ها، پایان‌نامه‌ها و نیز گزارش‌های تحقیقاتی است که (براساس مقدمه کتاب) تا آخر بهار ۱۳۸۳ در آن نشریات انتشار یافته است. مطالب نخست در قالب موضوع‌های کلی و سپس موضوع‌های خاص دسته‌بندی گردیده‌اند.

این کتابشناسی بصورت گزارمانی (توصیفی) تهیه شده است؛ بطوری که خواننده می‌تواند خلاصه کتاب‌ها و سایر منابع را در موضوع موردنظر مطالعه نماید و با آگاهی و اطمینان بیشتر به گزینش منابع و سپس بهره‌گیری از اصل مطالب بپردازد. به‌جز فهرست کلی و تفصیلی ارائه شده در ابتدای کتاب، در پایان نیز نمایه نام‌ها، اماکن، کتاب‌ها (و گزارش‌های تحقیقاتی) و ناشران آمده است.

معمولاً چنین مجموعه‌هایی در سه مرحله تدوین می‌شوند:

الف. گزینش منابع اطلاعاتی

ب. گردآوری داده‌های کتابشناختی

ج. تنظیم و سازماندهی و طبقه‌بندی علمی و فنی مطالب

تدوین‌گر محترم منابعی را گزینش و تلاش کرده تا داده‌های کتابشناختی را از این منابع فراهم آورد و در این زمینه زحمت ایشان شایان تقدیر می‌باشد؛ لیکن در

بعضی از مدخل‌ها که غالباً نیز در روزنامه‌ها درج شده است، فاقد ارزش اطلاعاتی در زمینه موضوع مورد بحث است

۲۰. ص ۶۳۴۰) به‌واژه «عراقی» برمی‌خوریم که منظور پناهندگان و اتباع عراقی است و یا عبارت «عطای کار را به لقاییش بخشیدیم» (ج ۲۰. ص ۶۳۵)؛ که این عبارت صرفاً یک ضرب‌المثل فارسی است که در متن مورد مراجعه گردآورنده از قول یکی از مسئولان نقل می‌شود و رابطه معنایی با موضوع مورد تحقیق (طلاق) پیدا نمی‌کند.

۳. کتاب فاقد هرگونه ارجاع در نمایه‌های تدوین شده می‌باشد.

۴. فهرست منابع ارائه‌شده (ج ۲۰ ص ۵۳۹) تمام مدارک و منابع مراجعه شده از جمله فهرست روزنامه‌ها و مجله‌ها را دربرنمی‌گیرد.

۵. بعضی از مدخل‌ها که غالباً نیز در روزنامه‌ها درج شده است، فاقد ارزش اطلاعاتی در زمینه موضوع مورد بحث (طلاق) است (نگاه کنید به مدخل ۲۴۹۸).

۶. در خاتمه ضمن قدردانی از زحمات گردآورنده محترم، دقت بیشتر ایشان را در تدوین این گونه منابع خواستاریم.

قائینی، زهره. کتابشناسی کتابهای کودکان و نوجوانان (۱۳۵۷-۱۳۰۰) تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۸۵، ۱۲۶۶ ص، ۲ ج. شابک ۹۶۴۰۰۱۰۴۲-۱

تنظیم و طبقه‌بندی اطلاعات بدست آمده چندان موفق نبوده است. مراجعه به‌نمایه «موضوعات و اطلاعات» و مشاهده و بررسی ساختار آنها، نکاتی را در این زمینه برای خواننده آشکار می‌سازد:

۱. ارائه بعضی از عبارت‌ها و واژه‌های مستخرج از متون مراجعه‌شده که اشتباهاً تحت عنوان «نمایه موضوعات و اصطلاحات» آمده است، برای خواننده در دستیابی به مطالب، کمکی نمی‌کند؛ مثلاً در این نمایه به عبارت «آرزوهای سبز ریحانه» برمی‌خوریم که در اصل، عنوان مطلبی در روزنامه همشهری بوده است و یا عبارت «آدم بی‌نقص وجود ندارد» که فصلی از یک کتاب ترجمه شده است. در اینجا ذکر دو نکته ضروری می‌نماید:

الف. نمایه موضوعات و اصطلاحات پایانی کتاب به‌زبان طبیعی و از متن منابع گرفته شده است.

ب. با توجه به مثال‌های فوق ملاحظه می‌شود که موضوع‌ها و اصطلاحات اکثراً غیراستاندارد می‌باشد و از این‌رو امکان بازیابی منابع از طریق آنها چه در محیط ماشینی (کامپیوتر) و چه توسط خواننده کتاب بسیار اندک خواهد بود.

۲. یکی دیگر از موارد نقص در سازماندهی موضوعی کتاب، عدم دقت گردآورنده در موضوع‌بندی نکات کلیدی متون بررسی شده است. توجه به مدخل (۲۴۷۳) این نکته را روشن می‌سازد. این مدخل، اشاره به کتابی است در زمینه بررسی زندگی و آثار آرتور کوستلر (که به‌غلط در نمایه نام کتاب‌ها و ... آرتور کوستلر آمده است). متأسفانه در نمایه موضوعی هیچ‌گونه اشاره‌ای به نام این نویسنده نگردیده است.

از اشتباهات دیگر در موضوع‌بندی مطالب، استخراج واژه‌ها و عبارات از درون متن، بدون در نظر گرفتن رابطه معنایی واژه‌ها و عبارت‌ها با مفاهیم مورد نظر می‌باشد. به‌عنوان مثال در بخش نمایه موضوعی (ج

کتابشناسی (توصیفی)
حاضر مجموعه‌ای از
اطلاعات کتابشناختی
کتاب‌های کودکان و
نوجوانان است که
به‌ندرت درباره آنها،
نوشته و انتشار یافته
است

۲. در بخش شیوه تنظیم، یکی از موارد ذکر شده «چکیده» می‌باشد. در حالی که این واژه از ویژگی‌های خاصی برخوردار است و اطلاعات ارائه شده «خلاصه» است و نه چکیده کتاب‌ها.

۳. خلاصه‌های ارائه شده یکسان و یکنواخت نیستند. چنانکه برای کتاب داستان با ۲۰۷ صفحه یک سطر خلاصه‌نویسی شده است (مدخل ۲۱۲۴) در صورتی که برای کتابی با ۴۰ صفحه، ۱۰ سطر خلاصه آمده است (مدخل ۲۱۲۳).

۴. در بخش «شیوه تنظیم» چنین می‌خوانیم: «برای کتاب‌هایی که دارای یک یا دو داستان و شعر بوده‌اند، چکیده تهیه شده است» در صورتی که تدوینگران محترم، اصل مذکور را رعایت نکرده‌اند و مثلاً برای مجموعه اشعار نیز خلاصه تهیه شده است (مدخل ۲۱۲۵).

۵. معیارهای خلاصه‌نویسی با شرایط و نکات ارائه شده در قسمت «شیوه تنظیم» سازگار نمی‌باشد، به‌طور مثال طبق اصل ارائه‌شده در مقدمه کتاب «برای زندگی‌نامه‌های افراد نامدار چکیده تهیه نشده است» در حالی که خلاف این اصل در پاره‌ای از مدخل‌ها (مانند مدخل ۳۳۸۴) مشاهده می‌گردد.

۶. در تنظیم موضوعی منابع، از کلید واژه‌ها و سرعنوان‌های موضوعی استاندارد استفاده نشده است. به‌همین دلیل گاهی به اصطلاحات موضوعی ناآشنا مانند «طعمکاری» و یا «جهل» (به جای نادانی) (ج ۲، ص ۱۱۱۸) برمی‌خوریم.

۷. موضوع‌بندی کتاب‌ها، منطقی به نظر نمی‌رسد؛ مثلاً در بخش نمایه موضوع، زیر واژه «سرگذشتنامه» موضوع فرعی «ادبیات» آمده است و ظاهراً می‌باید سرگذشتنامه بخش ادبیات در این قسمت نمایه شود. اما با مراجعه به متن مشاهده می‌گردد که اولاً سرگذشتنامه ادبی نیست و ثانیاً طبق خلاصه ارائه شده فقط به داستان

کتابشناسی (توصیفی) حاضر مجموعه‌ای از اطلاعات کتابشناختی کتاب‌های کودکان و نوجوانان است که به‌ندرت درباره آنها (مدخل ۳۵۹۷)، نوشته و انتشار یافته است. متن براساس عنوان تنظیم شده است. اطلاعات هر مدخل شامل: اطلاعات کتابشناختی، گروه یا گروه‌های خواننده مخاطب، خلاصه کتاب و مکان نگهداری آن است. در پایان جلد دوم، نمایه‌های موضوع و نام اشخاص آمده است و نیز مشخصات آن‌دسته از کتاب‌هایی که در نشریات مختلف نقد گردیده‌اند، همراه با اطلاعات نشریه در فهرست نقدها آمده است. این کتابشناسی می‌تواند مورد استفاده خانواده‌ها، کتابداران و نیز مربیان آموزشی و پرورشی قرار گیرد.

در اینجا به چند مورد از کتاب اشاره می‌شود:
۱. نقش‌ها در برخی از کتب غیراستاندارد است (مانند مدخل ۲۱۱۵ ساعت که به جای واژه گردآورنده یا تدوین‌گر صرفاً از واژه «تدوین» استفاده شده است).

برخی از کتاب‌هایی که اطلاعات کتابشناختی آنها در این کتابشناسی ذکر شده است، متناسب با گروه‌های سنی کودک و نوجوان نمی‌باشند

9. Annotated Bibliography
10. Analytical Bibliography
11. classified Bibliography
12. RUSA (Reference and User Services Association)
13. American Library Association
14. Recall and precision
15. Annotations
16. Informative Notes
17. comprehensiveness
18. Descriptive Annotations
19. succinct
20. The chicago manual of style
21. MLA style Manual
22. Publication manual of American Psychological Association
23. Timeliness
24. ongoing
25. "Guidelines for the preparation of a Bibliography" [on – line]

اختصاص دارد (ج ۲۰، ص ۱۱۳۷ و نیز مدخل ۳۸۸۶).
 ۸. عدم استفاده از ارجاعات کافی در نمایه موضوعی. در این مورد مثلاً می‌توان به واژه مذهب و یا مذاهب اشاره کرد که باید در بخش الفبایی خود به «ادیان» ارجاع داده می‌شد.
 ۹. معرفی برخی از منابع کتابشناختی معتبر و معروف فراموش شده است. در این مورد می‌توان از کتاب «فهرست کتاب‌های مفید و مناسب کودکان و نوجوانان» نام برد که از سوی شورای کتاب کودک انتشار یافته است.
 ۱۰. آن دسته از کتاب‌هایی که گروه‌بندی سنی آنها توسط گردآورندگان انجام شده است باید با اختصاص کد یا نشانه‌هایی از گروه‌بندی سنی داخل کتاب‌ها مشخص و ارائه می‌گردید.
 ۱۱. برخی از کتاب‌هایی که اطلاعات کتابشناختی آنها در این کتابشناسی ذکر شده است، متناسب با گروه‌های سنی مورد نظر نمی‌باشند؛ به عنوان مثال در این مورد می‌توان از کتاب «هوپ هوپ‌نامه» (مدخل ۳۹۸۴) نام برد که کتابی با محتوایی کاملاً سیاسی و طنزآمیز است که برای بزرگسالان سروده شده است و حتی باب هفتم آن نیز درونمایه‌ای ساده، ظریف و پرمحتوا، لیکن برای مخاطبان بزرگسال می‌باشد.

ماخذ:

1. Georg Schneider. Theory and History of Bibliography. Translated by Ralph Robert shaw. New York Y N.J.: scarecrow press, 1934. pp. 13-16.
2. Guidelines for the preparation of a Bibliography" [on – line]
 Available: HTTP:// www. ALA [accessed may 2008]
3. Bopp, Richard. (1991). Refrence and information services : an introduction. Englewood
4. Colorado: Libraries unlimited. P. 396.

پی‌نوشت‌ها:

1. modern2Ided@Yahoo. com
2. Schneider
3. Ebert
4. Bibliology
5. Bibliognosy
6. Historical Bibliography
7. webliography
8. Union catalog